

ELS ARXIUS ECLESIASTICS

Per MIQUEL PLANAS

Els arxius eclesiàstics estotgen la documentació generada per l'Església al llarg de les diferents etapes de la seva història. Els diversos col·lectius, ordes i institucions que han format el conjunt de la jerarquia eclesiàstica (de l'església catòlica però també de les altres religions) han configurat una gran diversitat d'arxius, susceptibles de ser utilitzats com a font per als estudis històrics. A voltes són imprescindibles per a l'estudi i la comprensió de determinats aspectes de la societat, l'economia, la política i les idees del passat.

En situar el marc d'investigació a l'Empordà ens haurem de referir als nivells d'aquesta jerarquia que tingueren una relació més directa amb la contrada: el Bisbat, la Cúria Catedralícia, el clergat regular i la parròquia. La riquesa documental dels arxius de l'Església té una relació directa amb la importància que tenia en cada indret i en cada època. És sobretot a l'Edat Mitjana quan l'Església assoleix una ferma organització, consolida la seva infraestructura i augmenta constantment les seves possessions arreu de les nostres comarques, la qual cosa li dóna un ample domini espiritual i material sobre el territori i les persones; parel·lel, superposat o compartir amb els poders senyorials i els governs locals⁽¹⁾.

Podem dir que, en general, els arxius eclesiàstics es troben en un bon nivell de conservació, tot i les irreparables pèrdues que s'han produït en el passat a causa dels més diversos i desafortunats esdeveniments. L'interès que han desvetllat des de fa molt temps a tot tipus d'investigadors i el propi valor intrínsec de la seva documentació han conduït a l'Església a dictar normes referents a la seva conservació (el juliol de 1973 la Conferència Episcopal Espanyola recomanava la concentració dels arxius parroquials cap als arxius diocesans), esmerçar-se en la seva ordenació (innombrables i sovint anònims arxivers de tot Catalunya han portat a terme aquesta tasca d'inventariació i catalogació) i fins i tot procurar per la seva difusió, facilitant-ne la consulta⁽²⁾.

I. ARXIUS D'ABAST GENERAL

La major part de la documentació referent a les jerarquies eclesiàstiques de tot el Bisbat es troba centralitzada a Girona. De l'Arxiu Diocesà i de l'Arxiu Capitular se n'han fet recerques sobretot per l'època medieval, tot i que ofereixen una documentació molt interessant al llarg de tot l'Antic Règim, fins que les desamortitzacions del segle XIX donaren un cop fort a les possessions de l'Església i dels ordres monàstics. L'estudi dels arxius eclesiàstics de caire general no requereix un mètode o unes tècniques diferents a les que cal emprar en qualsevol altre arxiu. El tema a investigar, el període i la tipologia dels documents seran els únics condicionants que tindrà l'investigador per arribar als objectius que s'ha traçat. El que cal és saber el que hom hi pot trobar.

Josep BAUCCELLS I REIG va publicar l'any 1978 una **Guia dels Arxius Eclesiàstics de Catalunya-València-Balears** on hi figura una primera aproximació en forma d'esquema-resum de les diferents sèries que existeixen als nostres arxius de l'Església⁽³⁾. La Guia és el resultat de les aportacions que aplegà la reunió celebrada a les sales de l'Arxiu Capitular de Barcelona l'1 de juliol de 1976, i esdevenia una primera eina de treball per conèixer la variada riquesa documental d'aquestes fonts dins un marc que compregués tots els Països Catalans.

A l'**Arxiu Diocesà de Girona** existeix un complet inventari, realitzat pel seu director, Josep Mª MARQUÈS I PLANAGUMÀ, que és de consulta obligada per a tothom que vulgui conèixer i treballar la documentació que s'hi guarda. A més de la publicació d'una Guia resumida dels fons d'aquest arxiu ja s'han editat els catàlegs de diferents sèries documentals amb la corresponent regesta de cada document. Una feina important que facilita enormement la recerca i la investigació⁽⁴⁾.

Gabriel ROURA, arxiver de l'**Arxiu Capitular de Girona**, presentava una comunicació a les «Jornades d'Història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella y Forgas» celebrades el març de 1984 a Castelló d'Empúries, on donava notícia dels «prop de 12.000 pergamins amb títols de propietat, de compra-venda, testaments, sacramentals, esponsalícis, homenatges feudals, consagracions d'esglésies» que es guarden als prestatges de l'Arxiu de la Catedral de Girona⁽⁵⁾. Hi ha molta documentació pel Baix Empordà, on es concentraven les propietats i les rendes del Capítol, i s'hauria de completar per l'Alt Empordà amb els arxius dels monestirs de Sant Pere de Roda, Sant Quirze de Colera, Santa Maria de Roses, Vilabertran i Lladó d'entre d'altres.

Desgraciadament, els fons d'aquests monestirs alt-empordanesos estan perduts o bé dispersos, i els podríem trobar, per exemple a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del qual el mateix Gabriel Roura en dona una interessant notícia, ja que hi «reposen» molts arxius dels ordres religiosos regulars extingits o afectats per les desamortitzacions del segle XIX⁽⁶⁾. La transcripció i anàlisi d'**El Cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)** que ha fet el Dr. Josep Mª MARQUÈS⁽⁷⁾ ens permet cobrir l'etapa que va des dels orígens del Monestir fins l'any 1251, amb la compilació dels documents i títols més importants que anà acumulant aquesta institució, i com anà concentrat el seu patrimoni a Peralada, Castelló i Roses, sobretot, fins que el segle XIII esdevingué un centre potent i expansiu.

Aquests Cartularis, o índex-compilacions de documents i títols de propietat que realitzaven els establiments religiosos, Catedrals i Monestirs sobretot, durant els segles XI, XII i XIII, són una font bàsica per l'estudi de

l'època medieval. El Cartoral de Carlemany és el més conegut de les comarques gironines des de l'índex publicat per BOTET Y SISO l'any 1905⁽⁸⁾ encara que també hem d'esmentar altres Cartorals que es conserven als arxius de Girona: El Llibre Verd, que reuneix els títols de propietat i l'organització del Capítol de la Catedral de Girona, el De Rubricis Coloratis, a l'Arxiu Diocesà de Girona, redactat en l'episcopat de Pere de Rocabertí (s. XIV) i, finalment, a l'Arxiu Municipal de Girona hi trobem el Llibre Groc i els Llibre Vermell, que recullen privilegis, llibertats i immunitats concedits a la ciutat de Girona i els seus habitants en diferents etapes del passat⁽⁹⁾. També es poden trobar documents semblants a d'altres indrets, com a la Biblioteca de Catalunya o a l'Arxiu del Monestir de Montserrat, Poblet, Pedralbes, Palau Requesens entre d'altres, que d'una manera o altra, parlen de l'Empordà.

Al costat d'informacions sobre l'evolució del poder i la jerarquia eclesiàstica ens els seus diversos àmbits, podem trobar notícies de les donacions, vendes, evaquacions, establiments, sentències, empenyoraments, permutes, concòrdia, testaments, inventaris, comptes, promeses, homenatges, privilegis ordenacions i tants altres protocols i notes que ens donen una idea del paper que jugava l'Església dins el conjunt de la societat feudal catalana. I tot això per un llarg període, en el qual els rectors feien de notaris, fins que el reial Decret de 29 de novembre de 1736 declarà la supressió de les notaries rurals. I a la vegada que ens presenten un riquíssim i variat mosaic sobre la vida, el treball i les relacions dels homes als pobles de la Catalunya de l'Antic Règim, ens permeten apropar-nos a l'estudi de diferents col·lectivitats religioses o socials (des dels Templers fins als jueus) i a la pròpia organització de la vida eclesiàstica⁽¹⁰⁾. Els, nomenclàtors, llibres de visites pastorals i llibres de registre del clergat completen molt aquesta panoràmica⁽¹¹⁾.

Podem esmentar també obres clàssiques per a l'estudi de l'època medieval o moderna, com les de P. de MARCA, J. VILLANUEVA o F. MONTSALVATJE que han esdevingut una font documental per si mateixes⁽¹²⁾.

Finalment, hem de tenir present els manuscrits, incunables, llibres, publicacions i impressos que anava generant l'Església o que s'anaven guardant als seus arxius i que són una font imprescindible per complementar molts estudis d'investigació⁽¹³⁾.

Algunes sèries dels arxius eclesiàstics han possibilitat diversos treballs d'investigació local o de temes concrets, publicats sobretot als **Annals de l'Institut d'Estudis Gironins** i **Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos** però també han proporcionat la base de monografies francament interessant com la investigació d'Antoni SANZ sobre la formació del patrimoni de la Catedral de Girona o la que està realitzant la Maria Àngels ADROER sobre el monestir de Santa Maria de Cadins⁽¹⁴⁾.

II. A NIVELL LOCAL

La parròquia és l'altre nivell de recerca que podem adoptar en treballar els arxius eclesiàstics. Joan BUSQUETS, Joaquim NADAL publicaven l'any 1975 un **Inventari dels arxius parroquials de la Diòcesi de Girona**⁽¹⁵⁾, realitzat amb alguns estudiants del Col·legi Universitari de Girona, on es cataloguen els llibres de baptismes, matrimonis i enterraments de totes les parròquies del Bisbat. Ara per ara, la de Girona és l'única Diòcesi de Catalunya que compta amb un inventari d'aquestes característiques, peça

imprescindible per qualsevol estudi de la població de les comarques gironines en el passat que vulgui utilitzar aquesta font. Tot i el seu inqüestionable valor, el llibre pateix alguns errors i llacunes en l'inventari i en la cronologia, tal com posa de manifest l'Antoni MAYANS pel que fa a la Garrotxa⁽¹⁶⁾.

Ara bé, la documentació que contenen els arxius parroquials va molt més enllà dels registres sacramentals, com comprova el mateix MAYANS per a la Garrotxa, introduint al costat dels llibres de baptismes, matrimonis i enterraments, els llibres de confirmacions i de testaments, les consuetes, els llibres de l'Obra de l'Església, els llibres de Confraries i Congregacions, les relacions de Beneficis així com diversos pergamins. L'Arxiu de la Comunitat de Preveres de Sant Esteve d'Olot, amb documents d'administració interna, correspondència i relació amb altres institucions, és un cas també molt interessant. Igualment Joaquim Mª PUIGVERT ha demostrat com a partir de l'estudi de la Consueta Parroquial de Riudellots de la Selva es pot assolir una interessant visió de la vida rural en una parròquia de l'Antic Règim⁽¹⁷⁾.

Els registres parroquials pròpiament dits eren utilitzats tradicionalment per erudits i historiadors per realitzar monografies locals gràcies a les informacions i notes que hi deixaven alguns rectors i que venien molt bé a completar les dades dels arxius municipals i les notícies de tal esdeveniment o municipi que s'havien trobat en algun arxiu més general. També s'hi podia trobar la partida del baptisme, del matrimoni o de defunció d'algun personatge important amb la qual cosa hom podia precisar els seus orígens o diferents aspectes de la seva vida. Finalment, eren utilitzats per diverses persones per cercar els avantpassats i fer l'arbre genealògic de la família.

A partir dels anys seixanta, la historiografia francesa posa de manifest les possibilitats que ofereixen aquests registres per realitzar estudis sobre la població, especialment per als segles de l'Antic Règim, quan més deficients són els censos i recomptes d'habitants. Els registres es fan a nivell local i no ens diuen el nom d'habitants que té la parròquia, però en tant que reflexen els naixaments, matrimonis, enterraments i d'altres esdeveniments de la població, ens ofereixen un excel·lent retrat sobre la seva evolució en un determinat període de temps (sistema agregatiu) i les seves característiques (reconstrucció de famílies). Ara bé, el treball que requereixen tant per comptar els naixements i defuncions d'una parròquia per un llarg període fins obtenir una curva, com per resseguir l'evolució de diverses famílies al llarg de varies generacions per conèixer el seu comportament: edat al matrimoni, nombre de fills, mortalitat infantil..., fan que el marc de recerca estigui limitat al nivell local (d'una o varies parròquies) i amb unes tècniques molt específiques⁽¹⁸⁾.

A partir d'aquests primers estudis, es varen multiplicar els treballs en demografia arreu d'Europa, adaptant les tècniques utilitzades a les particularitats de cada lloc i fent importants innovacions qualitatives que permetien afinar en el coneixement de l'evolució i les característiques de la població en els diversos països i regions durant l'Antic Règim, estudiant també els mecanismes que posen en relació els homes amb la producció d'aliments, les relacions de treball i les forces socials en cada moment. Jordi Nadal va inaugurar aquest tipus d'estudis per Catalunya i Espanya amb l'article «Demografía y economía en el origen de la Cataluña moderna. Un ejemplo local: Palamós (1705-1839)»⁽¹⁹⁾ i amb Emili Giralt publicaren el llibre **La polulation catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement**⁽²⁰⁾, les aportacions del qual encara no han estat modificades, i els treballs posteriors han anat confirmant i complementant la panoràmica que hi varen dibuixar⁽²¹⁾.

CONCLUSIONS

Aquest treball té únicament la intenció de presentar i sistematitzar algunes de les diferents possibilitats que ofereixen els arxius eclesiàstics per a l'estudi de la Història de l'Empordà i introduir algunes pistes sobre treballs ja realitzats utilitzant determinades sèries documentals i en diferents àmbits temàtics i cronològics. Aquestes pistes, necessàriament incompletes, poden servir per tenir una primera visió global sobre aquest tema tan divers i, alhora, amb tantes possibilitats.

Si hem de fer una valoració sobre les possibilitats que tenen els arxius eclesiàstics com a font per l'estudi de la Història de l'Empordà, aquesta ha de ser positiva, per diverses raons:

- a. Per l'abundància i diversitat d'arxius que podem utilitzar. No sols els que es troben a les esglésies de la comarca, sinó també de comptar amb l'Arxiu Diocesà de Girona i l'Arxiu de la catedral, així com diversitat de sèries que es troben a d'altres arxius de Catalunya i l'estranger.
- b. Per la riquesa d'informació que contenen. Tot i que les pèrdues que han sofert obren llacunes a moltes sèries documentals, els arxius eclesiàstics ofereixen informació sobre molts aspectes de la vida, de les activitats econòmiques, de les institucions polítiques i religioses i de les relacions socials a l'Empordà en els segles passats.
- c. Perquè possibiliten fer un seguiment minuciós i estudis detallats a nivell local sobre pobles, temes, famílies o persones que permetin avançar en el coneixement i comprensió de molts aspectes concrets però fonamentals del nostre passat.

Ara bé, també hem de tenir presents algunes prevencions a l'hora de treballar en aquests arxius, com en qualsevols altres. La font no ha de primar sobre els objectius. Els arxius eclesiàstics no requereixen unes tècniques d'investigació específiques. Aquestes s'hauran d'aplicar en funció de la tipologia documental dels arxius que treballem i dels objectius que ens haurem proposat: cal que la font no mediatitzi sobre l'orientació del treball, encara que, ben segur, el condicionarà.

Finalment, cal accedir als arxius eclesiàstics sabent allò que anem a buscar, que la informació que contenen sigui un mitjà per conèixer uns esdeveniments, comprendre uns fenòmens. De la mateixa manera que els arxius eclesiàstics ens subministren valuosa informació sobre moltíssims aspectes de la població, la propietat, les relacions socials o sobre els pobles i comunitats del passat, molts relacionats amb el món religiós es poden completar en la recerca d'altres arxius.

NOTES

- (1) Una caracterització general a P. BÓNASSIE: **Catalunya mil anys enrera** (s. X-XI), Barcelona, Ed. 62, 1979-81, 2 vols. Per a la comarca remetem a la clàssica **Història del Ampurdán** de J. PELLA Y FORGAS (Barcelona, 1883) que, per cert, també utilitza molta documentació provinent dels arxius eclesiàstics.
- (2) José Mª FERNÁNDEZ CATON (coord.): **Los archivos de la Iglesia en España**, León, Centro de Estudios e Investigación «San Isidoro» - Archivo Diocesano, 1978. En especial l'article d'Àngel FABREGA, «Los archivos eclesiásticos y la investigación histórica». ASOCIACIÓN ESPAÑOLA DE ARCHIVERO ECLESIÁSTICOS: **Guía de los Archivos y las Bibliotecas de la Iglesia en España**, León, 1985.
- (3) Barcelona, Secretariat d'Arxivers Eclesiàstics de Catalunya, 1978.
- (4) Josep Mª MARQUÉS: **Guia de l'Arxiu Diocesà de Girona**, Girona, Bisbat, 1982, i **Arxiu Diocesà de Girona. Balanç i perspectiva**, Girona, 1985. Més ampliament, es poden utilitzar inventaris més detallats de les diverses àrees documentals a la sala de consulta de l'Arxiu, amb les regestes corresponents. Ja s'han publicat algunes sèries documentals, com per exemple **Pergamins de la Mitra (891-1687)**, de Josep Mª MARQUÉS, Girona, I.E.G. 1984. La recent tasca de microfilmar els fons de l'arxiu Diocesà i dels arxius parroquials de les comarques gironines, permet de tenir una nova eina molt útil a l'hora de treballar-los.
- (5) Gabriel ROURE: «Per una revisió de la Història de l'Empordà: els fons d'arxiu» a **Jornades d'Història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella y Forgas**, Girona, Diputació-Patronat Eiximenis, 1984.
- (6) Per posar un exemple, coneixem molt poc sobre Sant Pere de Roda des d'Antoni PAPELL, **Sant Pere de Rodas**, Figueres, 1930, tot i que van sortint documents de tant en tant: Mª Josepa ARNALL: «Un manual de Sant Pere de Rodas del segle XVII» a A.I.E.E., Figueres, 1985, o bé Mª Josepa ARNALL: **Inventari dels béns mobles de l'abat de Sant Pere de Rodas de l'any 1633** a A.I.E.G. Girona, 1987.
- (7) Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986.
- (8) Joaquim BOTET y SISO: **Index cronològic del Cartoral de la Cúria eclesiàstica de Girona, anomenat de Carlo Magno**, Barcelona, 1905.
- (9) Lluís BATLLE i PRATS: «Las rúbricas del «Llibre Groc» del Archivo Municipal de Girona» a A.I.E.G., VIII, 1953, ps. 241-250. Cristian GUILLERE: **Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV**. Girona, Ajuntament, 1984. Encara que no siguin estrictament centrats en la comarca, els esmentem per introduir la seva tipologia i els estudis que permeten, sobre una zona ben propera.
- (10) Tot aquest variat conjunt de fonts ha possibilitat treballs com el de Mn. Miquel Pujol: «Els Templers a l'Empordà». La comanda del Temple de Castelló d'Empúries. I» (A.I.E.E., Figueres, 1985, ps. (31-94), el d'Imma PUIG I ALEU: «La concepció de la Visita Pastoral del bisbe Andreu Bertran a la Diòcesi de Girona (1420-1423 en el context reformista de l'església occidental al segle XV» a A.I.E.G., Girona, 1987, ps. 143-160 o tants treballs sobre els jueus, que sintetitzen R. ALBERCH i N.J. ARAGÓ: **Els jueus a les terres gironines**, Girona, Revista de Girona, 1985.
- (11) Pere ALSIUS i Celestí PUJOL: **Nomenclator Geogràfic-Històric de la Província de Girona, desde la más remota antigüedad hasta el siglo XV**, Girona, Imp. de Paciano Torres, 1883, Josep PONS GURI: «Nomenclátore de la Diócesis Gerundense en el siglo XIV» a A.I.E.E., XVII, Girona, 1964-65 i Ll. BATLLE i PRATS: «Notícies de llibres d'antics inventaris de clerecia parroquial del bisbat de Girona», a A.I.E.G., 1968-69. Tenim també el treball de Ricardo GARCIA CARCEL i Mª Vicenta MARTINEZ RUIZ: **Poblacion, jurisdiccion y propiedad en el obispado de Girona. Siglos XIV-XVII**, Girona, Col·legi Universitari, 1976.
- (12) P. de MARCA: **Marca Hispànica** (...), Paris, 1688 (Ed. Facsimil, Barcelona, 1972), Enrique FLOREZ: **España Sagrada. Theatro geográfico histórico de la Iglesia de España** (...), Madrid, 1747-1961. J. VILLANUEVA: **Viaje literario a las iglesias de España**, Madrid-València, 1803-1852.
En relació a les comarques gironines, F. MONTSALVATJE: **Los monasterios de la diócesis Gerundense i Nomenclator histórico de las iglesias parroquiales**. Col. **Notícies històriques**, 1904, C. BARRAQUER: **Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX**, 4 tom., Barcelona, 1915-1917 i J. PLA i CARGOL: **Tradiciones, santuarios y tipismo de las comarcas gerundenses**, 1947 i Dr. Lluís BATLLE i PRATS: **La Biblioteca de la Catedral de Girona desde su origen hasta la imprenta**, Girona, I.E.G., 1947.
- (13) Josep Mª MARQUÉS: **Impresos gironins de la Biblioteca del Seminari Diocesà (1502-1936)**, Girona, Diputació-Seminari Diocesà-Caixa Provincial, 1987.

- (14) Antoni LL. SANZ: «La formació del patrimoni de la Catedral de Girona» a **Jornades d'Història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella y Forgas**, Girona, 1987, ps. 129-143. En que fa una reconstrucció de les seves propietats a partir sobretot del «Cartoral de Carlemany» (ADG), «De rubricis coloratis» (ADG) i el «Llibre verd» (ACG). Lluís TO FIGUERES i Ignasi BELLVER SANZ: «les fundacions de Santa Maria de Cervià i Santa Maria de Vilabertran en el context de la societat feudal (1053-1069)» a **A.I.E.G.**, XXIX, Girona, 19876, ps. 9-26. Joan BUSQUETS i DALMAU: «Història i historiografia de l'Empordà al començament de l'Edat Moderna: segles XVI i XVII. Estat de la qüestió i informació sobre els arxius» a **Jornades d'història de l'Empordà**, Girona, 1987, ps. 153-188, on es recullen i sistematitzen moltes investigacions locals dins el marc dels diversos arxius per l'estudi de la Història de l'Empordà.
- (15) Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1975. La valoració dels arxius parroquials com a font històrica ja té els seus precedents al llibre d'Anton VILA i SALA: **Els arxius parroquials, la seva importància, ordenació, classificació i catalogació dels seus documents**, Manresa, 1912 i també S. CAPDEVILA: **El archivo parroquial y su ordenación. Estudio y normas prácticas para ordenar, catalogar y conservar los archivos parroquiales**, Tarragona, 1926.
- (16) Antoni MAYANS: **Els arxius parroquials, municipals i notariais de la Garrotxa. Una aproximació**, Olot, Ajuntament-Diputació-Generalitat, 1984.
- (17) Joaquim Mª PUIGVERT: **Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)**, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1986.
- (18) El sistema nominatiu, o reconstrucció de famílies es deu a Louis HENRY: **Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien**, Paris, INED, 1976 (2^a ed.) i **Manuel de Demografia Històrica**, Barcelona, Crítica, 1983. D'aleshores ençà s'han fet múltiples avenços en tots dos mètodes i els respectius sistemes estadístics, encaminats a evitar els errors, ampliar el marc d'estudi en el menor temps possible i a recollir el màxim d'informacions.
- (19) **Estudios de Historia Moderna**, VI, 1956-59, p. 281-300.
- (20) Paris, S.E.V.P.E.N., 1960 Llibre fonamental que incomprensiblement no ha estat traduït.
- (21) Per la comarca esmentem Jaume PORTELLA: «Estudi demogràfic del Pre-litoral gironí» a **Treballs d'Història**, Girona, 1976, Enrique, Juan REDAL i Maria Jesús CABALLER: «Evolución femográfica de la Junquera durante el siglo XVIII» a **A.I.E.E.**, Figueres, 1979-80, ps. 239-262 i Miquel PLANAS ROIG: **La població de l'Alt Empordà al Règim demogràfic Antic (1600-1850)**, tesi de llicenciatura inèdita, EAB, Bellaterra, 1985.